

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پایداری شهر ایرانی

کندوکا، در بحالی‌ها و نقش برنامه‌ریز توسعه‌ی شهری

مؤلفین:

مظفر صراف‌ی - محمد شالی - علی محمد زاد

محمد اسکندری ثانی - زهرا خدا بخشی - منصور حسینی

(گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی)

سنگ

عنوان و نام پدیدآور	: پایداری شهر ایرانی: کندوکاو در چالشها و نقش برنامه‌ریز توسعه‌ی شهری.
مشخصات نشر	: تهران: نشر علم، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۸۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۷۱۶-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیبای مختصر
یادداشت	: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است
یادداشت	: مولفین: مظفر صراف، محمد شالی، علی محمدنژاد، محمد اسکندری ثانی، زهرا خدابخشی، منصور سلیمانی.
شناسه افزوده	: صراف، مظفر.
شماره کتابت و سی‌مل	: ۳۷۹۰۹۰۰

نسخه

پایداری شهر ایرانی

مؤلفین: مظفر صراف، محمد شالی، علی محمدنژاد، محمد اسکندری ثانی

زهرا خدابخشی، منصور سلیمانی

ویراستار ادبی: عباس جلالی

چاپ دوم: ۱۳۹۷

تیراژ: ۵۵۰ نسخه

لیتوگرافی: کوثر

چاپ: مهارت

خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری

بن بست گرانفر، پلاک ۴، تلفن ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۷۱۶-۵

فهرست مطالب

۱۰	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۱۳	واکاوی مفهوم توسعه شهری: برنامه‌ریزی و نقش برنامه‌ریز شهری
۱۴	بحران "توسعه‌ی" متداول در ایران
۱۷	در جستجوی توسعه‌ای از نوع دیگر
۲۶	اجتماع محلی: بنیان مدل "مبدا توسعه"
۲۸	نقد تاریخچه‌ی برنامه‌ریزی توسعه‌ی شهری
۳۰	مروری گذرا بر نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری
۳۵	چارچوب نظری نقش برنامه‌ریز شهری در جوامع توسعه‌یافته
۳۹	فرجام سخن
۴۲	منابع
۴۷	فصل اول: مسئله شهری ایران
۴۹	شهرنشینی در ایران از گذشته تا امروز: شناختی در راستای هدایت آینده
۴۹	مقدمه
۵۱	چارچوب نظری
۵۲	نظریات مرتبط با شکل‌گیری نظام شهرنشینی در ایران
۵۴	ویژگی‌های سرزمین ایران
۵۵	تفاوت شهرنشینی در ایران و غرب
۵۸	دگرگونی‌های نظام شهری پس از ورود اسلام (تحول در ماهیت و تعریف شهر)
۵۹	تحولات نظام شهری در دوره‌ی مشروطه
۶۱	تحولات نظام شهری در روزگار پهلویان (۱۳۰۰-۱۳۵۷)

۶۴	تحولات نظام شهری پس از انقلاب اسلامی
۶۶	راهبردهای هدایت نظام شهری ایران
۶۷	جمع‌بندی و برآیند
۶۹	منابع
۷۲	ابرمسأله شهری ایران و راهبردهای چاره‌جویی آن
۷۲	مقدمه
۷۴	چارچوب نظری
۸۰	ماهیت و ماه نوم شهر در ایران باستان و دوران اسلامی
۸۳	شهر ایرانی؛ کالبد و محتوای آن در دوره‌ی اسلامی
۸۸	شهر ایرانی؛ کالبد و محتوای کنونی آن
۹۹	راهبردهای توسعه‌ی شهری ایرانی با تأکید بر حکمروایی شایسته
۱۰۱	سخن پایانی
۱۰۳	منابع
۱۰۶	رستگاری شهر ایرانی با رویکرد کیفیت زندگی
۱۰۶	مقدمه
۱۰۸	آرمان و آرزوهای فلاسفه در گذر زمان
۱۱۹	بهره‌گیری از مدل‌واره‌های علمی برای رسیدن به استگای شهر
۱۲۵	تأثیرگذاری ارزش‌ها و باورهای جوامع مختلف (نمونه شهر ایران اسلامی)
۱۳۰	شهر رستگار برای پاسخ به مشکلات برآمده از دیگرگونی‌های ما رنیسم در شهر
۱۳۶	سخن پایان بخش
۱۳۹	منابع
۱۴۳	بایداری شهر ایرانی در پرتو حکمروایی خوب شهری
۱۴۳	مقدمه
۱۴۵	مفهوم شهر و شهرنشینی در ایران
۱۴۵	شهرنشینی انداموار و درون‌زا
۱۴۸	مفهوم شهر
۱۵۰	شیوه‌ی اداره‌ی شهر
۱۵۲	شهرنشینی برون‌زا
۱۵۵	مسأله‌ی شهری ایران
۱۵۸	شهر خوب در پرتو حکمروایی خوب شهری

۱۶۴	برآیند این بخش از کتاب
۱۶۶	منابع
۱۷۰	توسعه‌ی پایدار اجتماعات محلی رهنمودی برای رستگاری شهر ایرانی
۱۷۰	مقدمه
۱۷۳	توسعه‌ی پایدار شهری
۱۷۶	سنگ بنای پایداری شهرها: توسعه‌ی اجتماعات محلی
۱۷۹	چارچوب توسعه‌ی پایدار در اجتماعات محلی
۱۸۲	تجربه‌های جهانی توسعه‌ی اجتماعات محلی
۱۸۶	شهر در خدمت توسعه‌ی اجتماعات محلی: شهر خوب ایرانی
۱۸۸	علت‌های عدم شکوفایی و ناتوانی اجتماعات محلی شهری در ایران
۱۸۸	شهر و شهر ناپیوسته: ماهیت (جیستی) آن در ایران
۱۹۰	موانع و بسترهای تابش
۱۹۷	راهکارهای فعال‌سازی اجتماعات محلی به‌عنوان نیروی پیشران شهر ایرانی به سوی پایداری
۱۹۹	پی‌گفتار
۲۰۲	منابع
۲۰۵	فصل دوم: نقش برنامه‌ریزان شهری در ایران
۲۰۷	توسعه‌ی پایدار شهری و نقش برنامه‌ریزان
۲۰۷	مقدمه
۲۰۸	پیشینه برنامه‌ریزی شهری در جهان
۲۱۱	برنامه‌ریزی شهری و توسعه‌ی پایدار
۲۱۷	نظریه‌های برنامه‌ریزی
۲۲۱	رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی شهری
۲۲۴	نقش برنامه‌ریزان شهری
۲۲۹	برنامه‌ریزی شهری و نقش برنامه‌ریزان در ایران
۲۳۲	نقش برنامه‌ریزان شهری در ایران
۲۳۴	برآیند این بخش
۲۳۷	منابع
۲۴۲	نقش برنامه‌ریزان شهری ایران در رسیدن به شهر خوب
۲۴۲	مقدمه
۲۴۵	چارچوب نظری

۲۴۶	تعریف و مفهوم برنامه‌ریزی و برنامه‌ریز شهری
۲۴۸	سنت‌های برنامه‌ریزی
۲۵۰	برنامه‌ریزی چگونه باید باشد؟
۲۵۳	برنامه‌ریزی برپایه‌ی یادگیری اجتماعی
۲۵۴	برنامه‌ریزی بده-بستانی
۲۵۵	برنامه‌ریزی برپایه‌ی تشریک مساعی (همکارانه)
۲۵۸	اندیشه‌ی حاکم بر نظام برنامه‌ریزی شهری ایران و نقش برنامه‌ریزان در چارچوب آن
۲۶۳	چالش‌ها: رسیدن به شهر خوب و رسالت شهر ایرانی
۲۶۵	نقش برنامه‌ریزان شهری ایران در نیل به شهر خوب
۲۶۹	برآیند این بخش
۲۷۰	منابع
۲۷۳	نقش برنامه‌ریز شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان
۲۷۳	مقدمه
۲۷۴	تعریف مفاهیم
۲۷۹	گذری بر پیشینه‌ی برنامه‌ریزی، برنامه‌ریز و برنامه‌ریز شهری
۲۷۹	برنامه‌ریزی و دولت مدرن
۲۸۱	برنامه‌ریزی شهری
۲۸۲	برنامه‌ریز شهری
۲۸۵	رویکردهای نظری کیفیت زندگی شهری
۲۹۱	نقش برنامه‌ریز شهری در نظام برنامه‌ریزی ایران از دوره‌ی ناسازی تا کنون
۲۹۷	نقش برنامه‌ریز شهری در کیفیت زندگی شهری در ایران از دوره‌ی مدرن تا کنون
۳۰۰	برآیند این بخش
۳۰۲	منابع
۳۰۵	نقش برنامه‌ریزان شهری در توسعه‌ی اجتماعات محلی با تأکید بر ایران
۳۰۵	مقدمه
۳۰۸	مفهوم برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی شهری
۳۰۹	رویکردهای برنامه‌ریزی
۳۱۰	الف) توسعه‌ای
۳۱۲	ب) سازش‌پذیر
۳۱۳	ج) رادیکالی (ریشه‌نگر)

۳۱۴	درکی از روند تحول برنامه‌ریزی شهری در جهان
۳۱۸	نقدی کوتاه بر نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۳۲۰	جایگاه اجتماعات محلی در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۳۲۲	نقش برنامه‌ریزان در نظام برنامه‌ریزی ایران و ضرورت تغییر نگرش
۳۲۴	رسالت برنامه‌ریز شهری در توسعه اجتماعات محلی در ایران
۳۲۴	خط مشی‌های کلی برنامه‌ریز برای توسعه اجتماعات محلی
۳۲۷	وظایف اختصاصی برنامه‌ریز در توسعه اجتماعات محلی
۳۳۴	برآیند
۳۳۶	منابع
۳۴۰	ضرورت تحول در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران با تأکید بر مشارکت محله‌ای
۳۴۰	مقدمه
۳۴۲	درآمدی بر دیگرگونی‌ها و سبدهای برنامه‌ریزی شهری
۳۴۳	گسترش و تشریح نظریه‌ی برنامه‌ریزی
۳۴۵	برنامه‌ریزی مشارکتی
۳۴۵	عوامل مؤثر بر مشارکت
۳۴۶	ضرورت و اهمیت مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و توسعه شهری
۳۴۷	مشارکت و توسعه پایدار شهری
۳۵۱	نهاد مشارکت محله‌ای
۳۵۲	الزامات تشکیل نهاد مشارکت محله‌ای
۳۵۳	مزایای مشارکت مردم در برنامه‌ریزی محله
۳۵۴	سیر نظام برنامه‌ریزی در ایران با پافشاری بر مشارکت محله‌ای
۳۵۷	نظام مشارکت محله محور، چالش‌ها و مشکلات
۳۵۹	گرتنه‌ریزی برای نقش برنامه‌ریز در چارچوب مشارکت محله‌ای و توسعه پایدار شهری
۳۶۲	برآیند این بخش
۳۶۵	منابع
۳۶۹	پی‌نوشتار
۳۶۹	ناسازگی برنامه‌ریزی شهری متداول با توسعه پایدار اجتماع محلی
۳۸۲	نمایه

پیشگفتار

کتاب حاضر مجموعه‌ی نوشتارهای دانشجویان دوره‌ی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهیدبهشتی است که برای درس شهرگرایی و برنامه‌ریزی شهری در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ است که توسط من تدریس و پس از آن تا هنگام چاپ این کتاب، با منابع تازه‌تر تصحیح و تکمیل شد. پرسش کلان در این رس عبارت بود از: چگونه رستگاری شهر ایرانی و در واقع، جستجوی "شهرخوب" در این راه، بخش نخست کتاب در پاسخ به پرسش امتناع توسعه و مساله شهری ایران به نظر نگارندگان از زوایای مختلف اختصاص دارد و بخش دوم، در پاسخ به پرسش راه‌چاره‌ی رسیدن به توسعه و الزامات برآمدن آن نقش برنامه‌ریز شهری در ایران است. به دلیل ماهیت مجزای موضوع هر مقاله، در مواردی تکرار و همپوشانی ناگزیری در ذکر مطالب وجود دارد. بنا بر حفظ استقلال فکری نگارندگان، همچنین در مواردی که در گاهی در پیشنهادات وجود دارد که در ترمینی درسی از آن استقبال شده است و سعی گردید تمامی این سوی اینجانب نباشد. مقدم بر بخش‌های گفته شده، نوشتاری برای پوشش و پیوند نظری جست‌های متفاوت کتاب و به مثابه پیشنهادی برای ایفای رسالت برنامه‌ریزان شهری در تحقق توسعه‌ی شهر ایران، توسط نگارنده‌ی این سطور تقدیم شده که امید است با نقد و بسط صاحب‌نظران، زمینه‌ساز تعهد حرفه‌ای در آینده شود.

به کنار از این حرفه‌گرایی، مخاطبان عام این کتاب، دلسوختگان توسعه نیافتگی اجتماعات میهن عزیزمان هستند، اعم از دانشجویان و استادان، کوشندگان اجتماعی، مدیران و برنامه‌ریزان در بخش‌های گوناگون؛ آنان که اهمیت نقش شهرها در برون‌رفت از چرخه‌ی شریر عقب‌ماندگی را دریافته‌اند و در اندیشه‌ی کاری هستند کارستان. آنان که صرفاً به بازتاب اطلاعات جغرافیایی و به مدلسازی ریاضی عاری از نظریه‌پردازی، دل نبسته‌اند و تبیین "چه بوده"، "چه هست" و "چه خواهد شد" را در خدمت "چه باید باشد"، آنهم برآمده از خواست و خرد جمعی می‌دانند. عصر خودکامگی علمی و عقلانیت

ابزاری در خدمت قیومیت نخبگان، سپری شده است و اینک مردمسالاری مشارکتی و عقلانیت ارتباطی برای برپایی حکمروایی شایسته، راهگشای رسیدن به توسعه‌ی راستین اجتماعات است.

چنانچه نسبت به گزاره‌های پیشگفته تردید دارید، کافی است تنها با این اصل توافق داشته باشید که روال گذشته و راهکارهای متداول، در ساختن توسعه‌ای پایدار و پرکردن شکاف‌های اجتماعی- اقتصادی جوامع موفقیت نداشته و دگرگونی پندارها و کردارها ضروری است. اگر به چنین ضرورتی باور دارید، آنگاه این کتاب را برای یافتن راه نوبنی در برنامه‌ریزی توسعه‌ی شهری مطالعه و به‌ویژه، نقد نمایید. از اینرو، مجموعه‌ی نوشتارهای این کتاب، پس از مقدمه‌ای در تبیین نظری توسعه‌ی روستا، استین شهر و نقش برنامه‌ریزی در رسیدن به آن، با کندوکاو در مسایل و علل توسعه‌ی ناکافی جامعه‌ی شهری کشورمان آغاز شده و سپس، گفتمانی برای مدیران و برنامه‌ریزان شهری مطرح می‌کند. برای تفوق یافتن بر این چالش‌ها، "چه باید کرد؟"

بسیار خوشحالم که شاید برای نخستین بار، حاصل کارگروهی دانشجویان دکتری یک دوره در یک درس با نگاشته‌ها، همراه مدرسه‌شان منتشر می‌شود و برای همین از زحمات و همراهی صمیمانه یکایک دوستان دانشجویانم سپاسگزارم. در این راه، از ویرایش ادیبانه و دلسوزانه‌ی آقای عباس جلالی نیز همگی تقدیر و تبریک می‌مایم. در اینجا از خوانندگان عزیز می‌خواهیم تا نقد و نظریاتشان را به نشانی پست الکترونیک: sarrafi53@yahoo.com گسیل دارند. امید ما به پیشبرد گفتمان نقش برنامه‌ریزان برای دگرگون ساختن روند توسعه‌ی شهری ناپایدار ایران عزیزمان است.

چه بسا گوید: چه‌ها فاصله است با آرمان ما! اما سخن برآمده از دل با آن که روزگاری بهتر برای همگان را در حرفه‌مان می‌جوید:

"خسته‌ای می‌پرسد:

رستگاری مان کو؟

به عبث قله‌ی کوهی را در پیلای مه،

می‌نمایانیمش

و کسی نیست بگوید باری،

رستگاری قدمی است،

که ز جا برکندت."^۱

(م. ص. دی ماه ۱۳۹۳)

^۱ شعر از زنده یاد جعفر کوش آبادی (۱۳۲۰-۱۳۸۸)